

استفاده از فن آوری GIS در تعیین مناطق مستعد توسعه آبی‌پروری مطالعه موردی: سواحل استان هرمزگان

سید محمد عارف دانش لاری، غلامرضا فلاحي

چکیده :

به منظور بررسی توان بالقوه سواحل استان هرمزگان برای توسعه آبی‌پروری، کارشناسان همواره نیازمند مدل‌هایی هستند تا به ساده-سازي اجزا پیچیده محیط بپردازند. محیط پیرامون ما مملو از مسائل چندمعیاره است و انسان‌ها مجبور به تصمیم‌گیری در این زمینه‌ها هستند. نیاز به توسعه یک خط مشی و برنامه‌ریزی در مورد جوانب مختلف، یکی از دلایل اصلی برای افزایش علاقه به تجزیه و تحلیل چندمعیاره در مطالعات توسعه است. در این بین ایجاد و به‌کارگیری سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی (GIS) منجر به بروز تغییرات و جهش‌های عظیمی در این زمینه شده است. از اینرو در مطالعه حاضر سعی بر آنست تا با بکارگیری این تکنولوژی؛ توان بالقوه توسعه آبی‌پروری به منظور مکانیابی مناطق مستعد توسعه آبی‌پروری مورد بررسی قرار گیرد. بدین منظور ابتدا معیارهای موثر در مکانیابی مزارع پرورش آبیان شناسایی و در کلاس‌های مناسب طبقه بندی شدند. در مرحله بعد با استفاده از روش‌های توسعه یافته AHP فازی، به هرکدام از معیارهای مورد ارزیابی بر اساس اهمیتی که برای بخش آبی‌پروری دارند، وزن تعلق گرفته است. لایه‌های وزن‌دار با استفاده از مدل منطق فازی در محیط GIS باهم تلفیق شده و بدین طریق تناسب اراضی منطقه برای توسعه آبی‌پروری بدست آمده است. نتایج نشان داد که عمده ناطق مناسب با هدف تحقیق در قسمت‌های شرقی استان می‌باشد. از مجموع مناطق مورد بررسی در این تحقیق حدود ۱۰/۲۷ درصد مناطق دارای تناسب بسیار خوب، ۳۸/۵ درصد تناسب خوب، ۳۴/۷ درصد تناسب نسبتاً خوب و ۱۶/۴۳ درصد دارای تناسب ضعیف برآورد شدند.

واژه‌های کلیدی : آبی‌پروری، منطق فازی (Fuzzy Logic)، GIS، هرمزگان

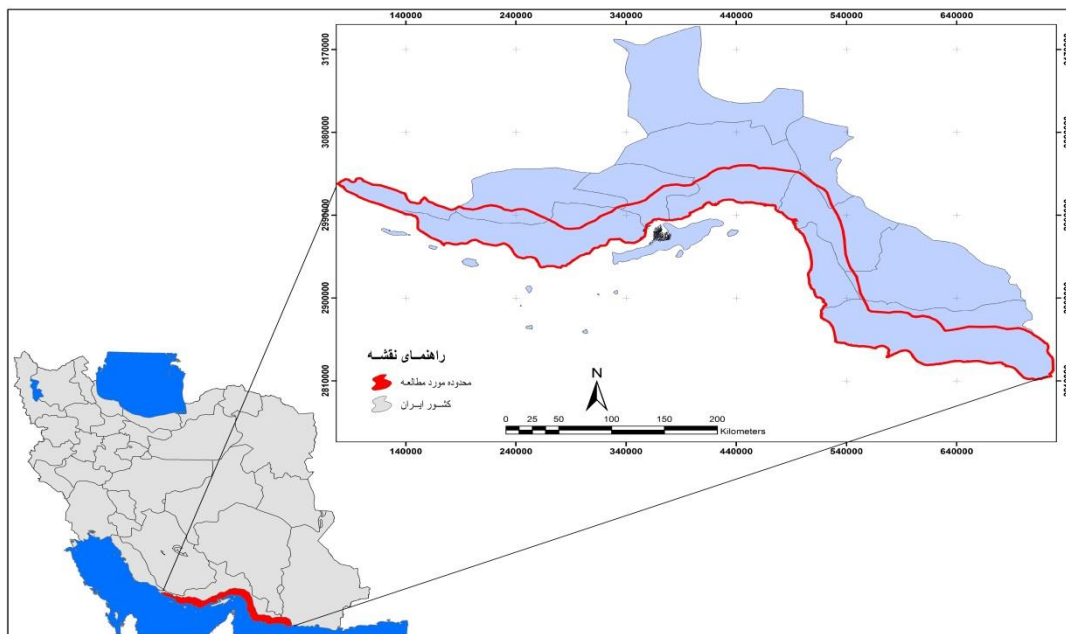

۱- مقدمه

یکی از اصلی ترین چالش های پیشروی بشر تأمین امنیت غذایی میباشد. از جمله سیاست های انسان جهت غلبه بر چالش اخیر در بخش تأمین پروتین؛ توسعه و گسترش مزارع آبی پروری و استفاده بیشتر از آبزیان در سبذ غذایی خانوار می باشد (Karthik, ۲۰۰۵). این درحالیست که امر توسعه مستلزم در اختیار داشتن زیرساخت ها، سرمایه ی کافی و دسترسی به اطلاعات و داده های کافی از شرایط منطقه می باشد (طیب زاده و همکاران، ۱۳۹۳). در این بین تعیین مکان مناسب توسعه آبی پروری از جمله مهمترین ملزومات توسعه در این بخش میباشد (پورهادی و همکاران، ۱۳۸۷، بنافی و همکاران، ۱۳۸۶). چراکه مکان های احداث مزارع پرورش آبزیان بایستی حائز بسیاری از شرایط مساعد انسانی، محیطی، زیستی، اکولوژی، توسعه ای و ... باشد. از اینرو تصمیم گیری بر اساس شرایط مذکور و بدون استفاده از علوم محیطی امری غیر ممکن و بسیار بعید بنظر می رسد. اما آنچه در این بخش توانایی یاری رساندن به مدیران و متخصصان امر را دارا می باشد استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی و سنجش از دور می باشد (Karthik و همکاران، ۲۰۰۵). از اینرو بشر همواره این فناوری ها را در تصمیم گیری بسیاری امور از جمله تعیین مکان های مناسب توسعه ای برای خدمات شهری نظیر پارکینک، قبرستان، محل دفن زباله، تعیین مکان مناسب پخش سیلاب، تغذیه مصنوعی و ... بکار بسته است (قاسمی و همکاران، ۱۳۸۶؛ سعیدی و همکاران، ۱۳۸۷؛ محمودی و همکاران، ۱۳۸۸؛ بهنیافر و منصوری دانشور ۱۳۸۹؛ Bokenya، ۲۰۰۲؛ Dai و همکاران، ۲۰۰۱؛ Perea و Thillanadajan، ۱۹۹۱). لذا استفاده و بکارگیری این امکانات برای تعیین مناطق مساعد جهت احداث مزارع پرورش آبزیان ضمن استفاده از داده های زمین مرجع و در نظر گرفتن شرایط انسانی، زیست محیطی و طبیعی حاکم بر مناطق مورد بررسی و تلفیق این اطلاعات با استفاده از روش های معتبر از اهمیت بسیاری برخوردار می باشد (Karthik و همکاران، ۲۰۰۵؛ پورهادی و همکاران، ۱۳۸۷، بنافی و همکاران، ۱۳۸۶). بنابراین رسیدن به این مهم هدف اصلی تحقیق حاضر قرار گرفته است.

مواد و روش ها

استان هرمزگان با وسعت ۶۸۴۷۵/۸ کیلومتر مربع در جنوب ایران و با مختصات جغرافیایی ۲۵ درجه و ۲۳ دقیقه تا ۲۸ درجه و ۵۷ دقیقه عرض شمالی و ۵۲ درجه و ۴۱ دقیقه تا ۵۹ درجه و ۱۵ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع شده است. این استان از شمال و شمال شرقی با استان کرمان از شرق با استان سیستان و بلوچستان و از غرب با استانهای فارس و بوشهر همسایه است. بخش عمده ای از مساحت این استان را مناطق کوهستانی در بر گرفته اند. کوه های این منطقه ادامه رشته کوه های زاگرس می باشند که به تدریج از شمال شرقی به جنوب شرقی امتداد می یابند. ادامه این رشته همراه با کاهش ارتفاع به تپه ماهورهای آهکی، گچی و شنی منتهی شده و به زمین های پست ساحلی خلیج فارس و دریای عمان متصل می گردد. این ناحیه پست ساحلی در اطراف تنگه هرمز وسعت بیشتری یافته و شرایط مساعدی برای توسعه سایر فعالیت های کشاورزی از جمله آبی پروری به وجود آورده است. این استان دارای سواحل بسیاری است که می تواند برای توسعه آبی پروری مورد استفاده قرار گیرند. شکل ۱ موقعیت محدوده مورد مطالعه را نشان می دهد.

شکل ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه

روش کار

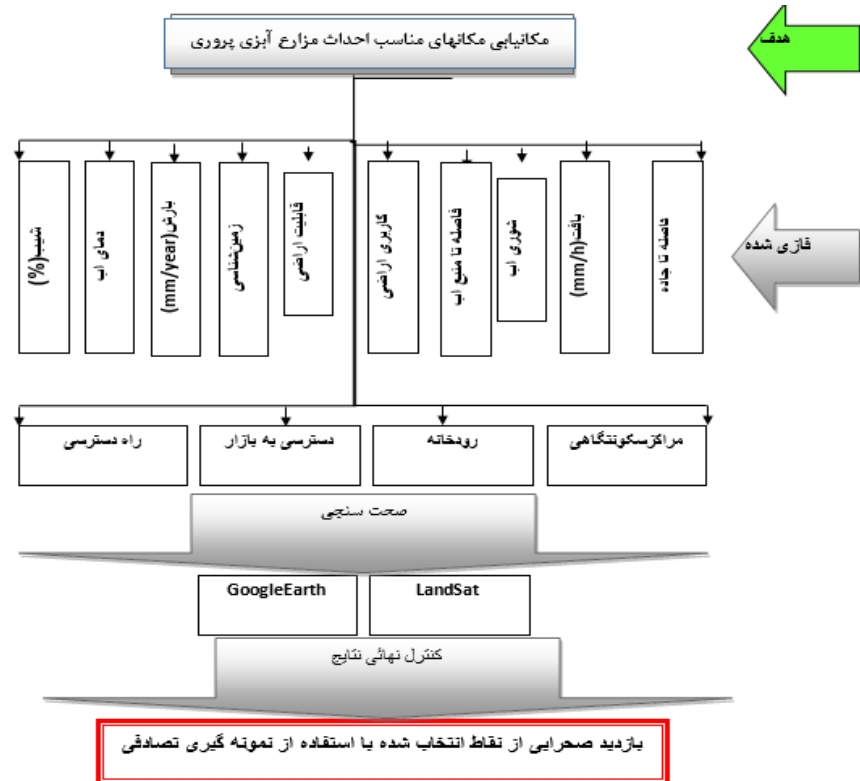
در راستای نیل به اهداف کلی، در ابتدا لایه‌های اطلاعاتی مورد نیاز مربوط به کاربری توسعه آبی‌پروری را تهیه نموده، و پس از تهیه کمبدهای اطلاعاتی و جمع‌آوری اطلاعات موجود، اقدام به تهیه یک پایگاه اطلاعاتی با انجام اصلاحات لازم صورت گرفته است که تعدادی از این اصلاحات به شرح ۱ می‌باشد.

جدول ۱- مراحل پروژه

۱- شناسایی و تعریف انواع لایه‌های موثر برای کاربری آبی‌پروری (مدل‌سازی)
۲- تهیه لایه‌های اطلاعاتی برای کاربری آبی‌پروری (تهیه پایگاه داده)
۳- تعیین وزن متغیرهای مدل (به روش وزن‌دهی سلسله مراتبی (AHP))
۴- ادغام لایه‌های اطلاعاتی بدست آمده از توان منطقه برای کاربری آبی‌پروری

روش انجام کار

برای تعیین مناطق مستعد توسعه آبی‌پروری معیارهای وجود دارد که معمولاً مطالعه براساس آن معیارها شکل می‌گیرد. این معیارها در مقیاس محلی و مبتنی بر مشاهدات و اندازه‌گیری‌ها می‌باشند (Quan و همکاران ۲۰۰۷؛ احمدثانی و همکاران، ۱۳۹۰؛ چراغی و همکاران، ۱۳۸۸). در این مطالعه بررسی مناطق مناسب جهت احداث مزارع پرورش آبیان بر اساس هشت معیار فازی شده شامل شیب، ضخامت آب‌رفت، بارش، زمین شناسی، کاربری اراضی، قابلیت اراضی، نفوذ و بافت خاک صورت گرفت. همچنین در این تحقیق از بانک اطلاعاتی لایه‌های چون نقشه آبراهه، مسیرهای ارتباطی، پراکنش مراکز سکونتگاهی، نقشه‌ی دشت‌های استان هرمزگان و همچنین استفاده از تصاویر ماهواره‌ای Landsat aster و GoogleEarth جهت کنترل نهایی و ارزیابی و صحت سنجی مناطق انتخاب شده در کنار بازدیدهای صحرایی استفاده شده است. شکل ۲ چگونگی بکارگیری لایه‌های اطلاعاتی را در انتخاب مناطق مستعد احداث مزارع آبی‌پروری نشان می‌دهد.

شکل ۲- نحوه‌ی بکارگیری لایه‌های اطلاعاتی در انتخاب مناطق مستعد توسعه آبی‌پروری استان هرمزگان

در این تحقیق از مدل تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی برای تلفیق لایه‌ها استفاده شده است. برای اجرای این مدل، کلاس‌های مناسب معیارها به جای ارزش‌دهی با اعداد یک تا چهار، با استفاده از تشکیل ماتریس مقایسه زوجی و بر اساس قضاوت‌های کارشناسی وزن‌دهی شده و به هر کدام از کلاس‌های مناسب بر اساس اهمیت و ارجحیت، ارزشی بین صفر تا یک تعلق گرفت. برای بدست آوردن وزن معیارها برای ورود به مدل فازی، مقادیر وزن با توجه به میزان اطمینان تصمیم‌گیران در مورد قضاوت خود (مقادیر مختلف آلفا) از روش AHP فازی محاسبه شده است. پس از اعمال وزن کلاس هر یک از زیرمعیار و وزن اختصاص داده شده به معیار اصلی با استفاده از عملگرهای مختلف فازی، لایه‌ها با یکدیگر تلفیق و مطلوبیت و تناسب نهایی منطقه بدست آمده است. در این تحقیق همچنین برای بدست آوردن وزن معیارها از روش AHP فازی استفاده شده است. در ادامه عملگرهای مختلف فازی برای تلفیق لایه‌ها مورد بررسی قرار گرفتند. با توجه به اینکه عملگر اشتراک فازی در یک موقعیت مشخص حداقل درجه عضویت را برای پیکسل مورد بررسی در نظر می‌گیرد و یک نتیجه محافظه کارانه ارائه می‌دهد. اجماع فازی خوشبینانه‌ترین خروجی و ضرب فازی بدبینانه‌ترین نتیجه را ارائه می‌دهد. در این بین عملگر گامای فازی حالت کلی از عملگرهای ضرب و جمع فازی است که در آن فاکتورهای مکانیابی طبق رابطه ۱ باهم تلفیق می‌شوند.

رابطه ۱ $\mu_{\text{gamma-operation}}(X) = (\mu_{\text{sum}}(X))^{\gamma} \times (\mu_{\text{product}}(X))^{1-\gamma} \quad 0 \leq \gamma \leq 1$

جهت تعدیل نتایج مربوط به جمع و ضرب فازی از عملگر گامای فازی که حد فاصل بین ضرب و جمع فازی است استفاده شده است. در این تحقیق عملیات تلفیق لایه‌ها با استفاده از مقادیر $\gamma=0/1$ تا $\gamma=0/9$ انجام شده است (پورهادی و همکاران، ۱۳۹۲). در این در محدوده مقادیر کم گاما مناطق کمی در طبقه خیلی مناسب و در مقادیر بالای گاما مناطق زیادی در این طبقه قرار می‌گیرند.

نتایج

روش AHP فازی برای وزن دهی به معیارها و زیرمعیارها انتخاب گردید. این روش یکی از موثرترین تکنیکها در تصمیم گیری مکانی با استفاده از GIS می باشد. ورودی این روش ماتریس مقایسه زوجی می باشد که درایه ها آن بیانگر میزان اهمیت نسبی معیارها می باشد. پس از تشکیل ماتریس مقایسه زوجی نرخ ناسازگاری ماتریس تعیین و در صورت قابل قبول بودن قضاوتها (نرخ ناسازگاری کمتر از ۰/۱)، وزن هر کدام از معیارها بدست می آید. (Saaty, ۱۹۸۰). بر این اساس در ابتدا ماتریس مقایسه زوجی و وزن معیارهای اصلی و پارامترهای مربوط به هر یک از معیارها بر اساس مقیاس امتیازدهی جدول ۲ بدست آمده است.

جدول ۲- مقادیر ترجیحات برای مقایسه های زوجی

مقدار عددی	ترجیحات (قضاوت شفاهی)
۹	کاملاً مرجح یا کاملاً مهم تر و یا کاملاً مطلوبتر
۷	ترجیح یا اهمیت یا مطلوبیت خیلی قوی
۵	ترجیح یا اهمیت یا مطلوبیت قوی
۳	کمی مرجح یا کمی مهم تر و یا کمی مطلوبتر
۱	ترجیح یا اهمیت یا مطلوبیت یکسان
۲ و ۴ و ۶ و ۸	ترجیحات بین فواصل فوق

منبع: (اردکانی و همکاران، ۱۳۹۰، ۸۷)

در ادامه بر اساس مقادیر جدول فوق اهمیت نسبی معیارهای اصلی و فرعی نسبت به هم محاسبه گردید. جدول ۳ - اوزان بدست آمده برای کلاس های مناسب تعریف شده هر یک از معیارها و زیرمعیارها را نشان می دهد.

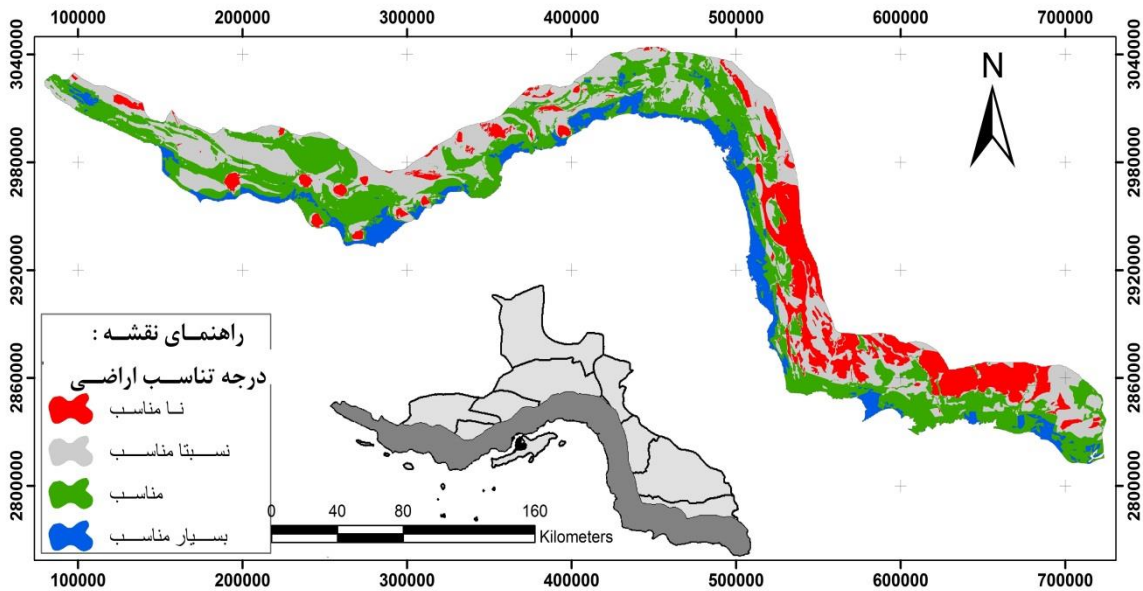
جدول ۳- وزن هر یک از کلاس های طبقه بندی

وزن لایه	نامناسب	نسبتا مناسب	مناسب	بسیار مناسب	طبقه معیار
۰/۲۰۱	۰/۰۴۵	۰/۰۸۷	۰/۲۶۹	۰/۶۰۰	شیب
۰/۱۷۵	۰/۰۵۰	۰/۰۹۷	۰/۲۴۰	۰/۶۱۲	فاصله تا منبع آب
۰/۱۳	۰/۰۵۳	۰/۰۸۶	۰/۱۹۵	۰/۶۶۵	کاربری اراضی
۰/۰۹۷	۰/۰۴۷	۰/۰۷۲	۰/۱۹۸	۰/۶۸۳	فاصله از جاده
۰/۰۸۱	۰/۰۷۲	۰/۰۹۵	۰/۲۲۹	۰/۶۰۳	فاصله از مراکز فروش
۰/۰۷۹	۰/۰۷۲	۰/۰۹۵	۰/۲۲۹	۰/۶۰۳	فاصله از مراکز تکثیر
۰/۰۵۹	۰/۵۲۷	۰/۵۲۷	۰/۵۲۷	۰/۵۲۷	دمای آب
۰/۰۵۲	۰/۵۹۹	۰/۵۹۹	۰/۵۹۹	۰/۵۹۹	شوری آب
۰/۰۴	۰/۰۴۴	۰/۱۳۷	۰/۲۳۱	۰/۵۸۸	خاکشناسی
۰/۳۰	۰/۰۴۲	۰/۰۹۶	۰/۲۵۰	۰/۵۹۹	زمین شناسی
۰/۲۳	۰/۰۱۰	۰/۱۱۹	۰/۲۶۹	۰/۵۷۰	قابلیت اراضی
۰/۰۱۴	۰/۰۰۴	۰/۰۹۴	۰/۲۳۴	۰/۶۲۹	ارتفاع
۰/۰۱۴	۰/۰۵۶	۰/۱۲۷	۰/۲۷۰	۰/۵۴۸	بارش

پس از تعیین و اعمال وزن کلاس های هر یک از معیارها و زیرمعیارها، لایه های وزن دار با استفاده از عملگر گامای فازی باهم تلفیق شده و مطلوبیت و تناسب نقشه خروجی برای توسعه آبی پروری با استفاده از عملگر مذکور بدست بدست آمده است. بر اساس نتایج حاصله $\gamma=0/67$ به عنوان مقدار مطلوب در این مدل شناخته شده است. نتایج حاصل از تلفیق معیارها با $\gamma=0/67$ در شکل ۵ ارائه شده است. نقشه نهایی تولید شده از عملگر منتخب گامای فازی در شکل ۳ ارائه شده است. مطابق مدل اکولوژیکی حرفی مربوط به کاربری توسعه آبی پروری، بهترین مناطق به همین منظور در شیب های (۲-۰ درصد)، محدوده ای ارتفاعی بین (۲.۵-۲ متر)، کاربری اراضی آبی پروری، قابلیت اراضی با توان

توسعه بالا، زمین‌شناسی از جنس لس و سنگ رس، بافت خاک رسی فاصله تا منبع آب کمتر از یک کیلومتر و فاصله تا مراکز فروش و تکثیر کمتر از ۳ کیلومتر بیان می‌گردد. مطابق این تعاریف بعد از ادغام نقشه‌ها و بررسی و تجزیه و تحلیل ارزش‌های منطقه بر اساس حضور و عدم حضور عوامل افزایشده و کاهشده تناسب، لکه‌های تناسب اراضی به منظور توسعه آبی‌پروری به شرح زیر شناسایی شدند.

شکل ۳- درجه تناسب اراضی با استفاده از گامای مطلوب

در ادامه نیز مساحت هریک از طبقات بدست آمده است. جدول ۴ مساحت هریک از طبقات بدست آمده را نشان می‌دهد.

جدول ۴- مساحت طبقات با تناسب مختلف

درصد	مساحت	درجه تناسب
16.4	4410.7	نا مناسب
34.7	9312.3	نسبتاً مناسب
38.6	10353.1	مناسب
10.3	2757.1	بسیار مناسب
100.0	26833.2	

منابع

۱. احمدی ثانی ن، بالیغی س، جوانمرد ع، سهرابی م، ۱۳۹۳. بررسی و مقایسه توان اکولوژیکی و کاربری های فعلی در اراضی جنوب ارومیه بر اساس اصول آمایش سرزمین. نشریه دانش کشاورزی و تولید پایدار، ۲۴(۱): ۱۳۷-۱۲۷.
۲. بنافی، م، کمالی، ا، ماهینی، ع. و کیایی، ب. (۱۳۸۶). مکانیابی پرورش ماهی سردابی با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) در استان گلستان، مجله علمی شیلات ایران، ۱۰ ص.
۳. بهنیافر، ا و منصورى دانشور، م. (۱۳۸۹). پهنه‌بندی آمیشتی با رویکرد ارزیابی چند عامله و استفاده از مدل AHP به منظور توسعه گردشگری در محیط GIS در حوزه آبریز گلمکان، مجله.....
۴. پورهادی، ا، وفايي ف، احمدی س، ۱۳۹۲. مکانیابی مزارع پرورش میگو با استفاده از GIS و تصمیم‌گیری چندمعیاره فازی.
۵. چراغی، مهرداد؛ بهاره لرستانی؛ سهیل سبحان اردکانی و لیما طیبی، ۱۳۸۸، مکان یابی عرصه های مستعد آبی پروری در استان همدان با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS) ، اولین همایش ملی اصلاح الگوی مصرف با محوریت منابع طبیعی، کشاورزی و دامپزشکی، زابل، دانشگاه زابل، (۱۳۸۸).
۶. سعیدی، م، عابسی، ع. و سرپاک، م. (۱۳۸۷). مکان یابی محل مناسب دفن مواد زاید خطرناک شهرک شهید رجایی استان قزوین با استفاده از تکنیک‌های GIS، اولویت‌بندی سایت‌ها و استفاده از تحلیل‌های سلسله مراتبی (AHP)، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره یازدهم، شماره یک، ویژه نامه بهار ۸۸، ۱۱-۱.
۷. طیب‌زاده‌مقدم ن، روزبهانی ل، فریادی ش، ۱۳۹۳. برنامه ریزی محیط زیست در مقیاس لندسکیپ محلی (مطالعه موردی: دهستان فردو). علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۶(۴): ۱۴۵-۱۲۵.
۸. قاسمی، ع، بابائی کفاکی، س. و عادلای پیشیبجاری، ا. (۱۳۸۴). بررسی کاربرد اصول آمایش سرزمین و جنگل و فضای سبز (مطالعه موردی در جنگل سرخه حصار تهران). مجله علمی-پژوهشی علوم کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، جلد یازدهم، شماره سوم، ص ۱۸۱-۱۸۸.
۹. ماهینی، ع. و کامیاب، ح. (۱۳۸۸). سنجش از دور و سامانه اطلاعات جغرافیایی کاربردی با نرم‌افزار ادریسی، انتشارات مهر مهدیس، ۵۸۲ ص.
۱۰. محمودی، ب. و دانه‌کار، ا. (۱۳۸۸). تحلیل معیارها و عوامل-اکولوژیک موثر بر توان تفرجی سامان عرفی منج در جنگل‌های شهرستان لردگان از طریق ارزیابی چند معیاره (با بهره‌گیری از GIS). آمایش سرزمین، سال اول، پائیز و زمستان ۱۳۸۸، ۶۹-۵۵.
۱۱. مخدوم، م. (۱۳۸۷). شالوده آمایش سرزمین، انتشارات دانشگاه تهران، ۲۸۹ ص.

1. Bokenya, O, j. (2002). Application of GIS in Ecotourism Development Decisions: Evidence from the Pearl of Africa. Reasearch Assistant Natural Resource Economics Programs, West Virginia University Morgantown, WV26506-6108.
2. Dai, F.c., Lee, C.F. & Zhang, X.H. (2001). GIs –Based geo – Environmental evaluation for urban land use planning a case study, Engineering Geology (61): 257-271.

3. Karthik, M., Surib, J., Saharana, N. and Biradara, R.S. (2005). Brackish water aquaculture site selection in Palghar Taluk, Thane district of Maharashtra, India, using the techniques of remote sensing and geographical information system, *Aquacultural Engineering* 32(2): 285-302.
4. Quan B, Zhu HJ, Chen SL, Romkens MJM, Cheng IB, 2007. Land suitability assessment and land use change in Fujian Province, China, *Soil Science Society of China* 17(4): 493–504.
5. Perea. A & Thillanadajan V. (1991). GIS for land use planning, *Asia-Pacific remote sensing*, Vol. 3. No. 2.
6. Saaty, T. L., (1980) "The Analytic Hierarchy Process", New York, McGraw-Hill International,

Application of GIS Technology in Determining Areas Prone to Aquaculture

Case Study: Coasts of Hormozgan Province

Seyed Mohammad Aref Danesh Lari

Advisor Gholamreza Fallahi

Abstract

In order to investigate the potentials of Hormozgan Province 's coasts to develop the Aquaculture in future, the experts usually need some models to simplify the complicated components of the environment. Our surrounding environment is full of multivariable issues and the humans have to make decisions about these aspects. The need to develop a strategy and planning for different aspects is one of the main reasons for raising the interests of experts to multivariable analyses in developmental studies. Meanwhile, the production and application of Geographical Information Systems (GIS) have resulted in enormous changes and developments. Thus, in the present study, it was attempted to evaluate the potentials of aquaculture development to determine the areas prone to aquaculture development by applying that technology. To do this, first, the effective criterions in finding locations for aquaculture farms were identified and they were classified in appropriate levels. In the next stage, each criterion were weighted based on its significance for aquaculture section by developed fuzzy AHP Methods. Fuzzy Logic Model combined the weighted layers in GIS environment. So, the suitability of lands was obtained for developing the aquaculture. The results indicated that the major suitable lands about the research goals are located in the eastern parts of province. Among all evaluated lands in this study, 10.27 %, 38.5, 34.07% and 16.43% of the lands were estimated as very good, good, fair and weak suitability degrees respectively.

Key Words: Aquaculture, Fuzzy Logic, GIS, Hormozgan.